

TILBAGE TIL NORMALITETEN

– DEN HØJREKONSERVATIVE PARLAMENTARISMEKRITIK

■ CHRISTIAN EGANDER SKOV

Det er velkendt, at folkestyret i mellemkrigstiden ikke nød ubetinget opbakning. Det er også velkendt, at kritikken af folkestyrets aktuelle form gjorde sig gældende ikke mindst i konservative kredse; den var, som en af parlamentarismens konservative forsvarere Arnold Fraenkel udtrykte det, et overklassefænomen. Men der er ikke gjort mange forsøg på at forstå denne kritik på dens egne præmisser. Eftertiden har været tilbøjelig til at forstå mellemkrigstidens demokratidebat som en, hvor aktørerne stod over for et klart valg mellem demokrati eller diktatur, og hvor man var enten på den ene eller anden side. Perspektivet er imidlertid problematisk, fordi det giver et unuanceret billede af debattens positioner, og mest af alt siger noget om demokratiets uomtvistelighed i vore dage. Det gør os blinde over for det faktum, at demokratikritikken i Danmark i mellemkrigstiden, med Jeppe Nevers ord, først og fremmest var en kritik af den bestående *parlamentarisme*, snarere end en afvisning af *demokratiet* som sådan.¹ Det vil blandt andet sige, at det i høj grad er parlamentarismebegrebet, der optræder i datidens debatter. Pointen hér er ikke, at parlamentarismekritikken ikke kunne implicere en afvisning af det liberale demokrati i det hele taget, men blot at en mere åben problemstilling tillader en mere nuanceret analyse, der lader os forstå de bekymringer, som parlamentarismekritikken adresserede, og lader os spørge til den eksakte karakter af de forskellige forslag til en afløsning af parlamentarismen, som drøftedes i tiden.

Artiklen er mere specifikt en begrebshistorisk undersøgelse af en særlig *højrekonservativ* parlamentarismekritik i 1920'erne, og er her særligt interesseret i spørgsmål som, hvorfor parlamentarismen tænktes at udgøre et problem; hvilke af dets komponenter, der opfattedes som særligt problematiske; og hvordan man fra højrekonservativ side kunne tænke sig parlamentarismens krise løst. Endelig vil artiklen undersøge diktaturbegrebet i den højrekonservative parlamentarismekritik, da dettes karakter forekommer at være af særlig interesse som følge af den absolutte modsætning mellem demokrati og diktatur, i hvis lys eftertiden – og dele af samtiden – har tolket mellemkrigstidens parlamentarismekritik. Det er

¹ Jeppe Nevers: *Fra skældsord til slagord*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2001, s. 180.

i den forbindelse en pointe, at parlamentarismekritikken bedst forstås i relation til højrekonservatismens ideologiske struktur, ligesom kritikken er med til at belyse denne struktur. Artiklen er således også en skildring af en ellers overset ideologisk position inden for en dansk konservatisme, der var præget af en høj grad af ideologisk heterogenitet.²

KONSERVATISME OG HØJREKONSERVATISME

Hvad er højrekonservativ parlamentarismekritik? Hvor det er mere eller mindre indlysende, at parlamentarismekritik henviser til en sådan kritik, der anvender parlamentarismebegrebet og retter sig specifikt mod det parlamentariske demokrati, er det mindre indlysende, hvad højrekonservatisme er. Øjensynligt er det en form for konservatisme og konservatisme er en politisk ideologi.

Ideologi forstås her i lyset af den britiske politolog Michael Freedens brede definition af ideologi som en slags 'sprog', som strukturerer de socio-politiske begreber. Begrebernes betydning afgøres af deres indbyrdes relation, og deres vægt af, om de befinder sig i ideologiens kerne eller nærmere periferien. Denne struktur kalder Freedens morfologi for at understrege dens dynamiske og organiske karakter.³ Men hvad er nu konservatisme? Spørgsmålet kræver en undersøgelse, der ligger hinsides denne artikels intention, hvorfor her med udgangspunkt i litteraturen blot skal fremsættes en operationaliserbar definition: Konservatisme er en politisk ideologi, der reagerer på, hvad den oplever som en *anomi* eller en trussel herom, der følger af modernitetens problematisering af det traditionelle samfunds strukturer og selvfølgeligheder gennem den adskillelse af erfaringsrum og forventningshorisont, som Reinhart Koselleck har identificeret som modernitetens afgørende karakteristikon.⁴ Det betyder, at konservatismen er en ideologi, der beskæftiger sig med forandring, og sigter på at gøre en i udgangspunktet risikabel forandring til en ufarlig, 'organisk' proces.⁵ I lyset af modernitetens opfattede *anomi* søger konservatismen med andre ord at fastholde en fælles kulturel, symbolsk orden, som vi med religionssociologen Peter Berger kan betegne *nomos*. Denne orden tænker konservatismen som før-politisk, eller endog naturlig, hvilket vil sige, at den står i modsætning til intentionel politisk agens og udgør et

² Adam Holm synes eksempelvis ikke at skelne mellem ungdommens radikalkonservatisme og positioner som her opfattes som højrekonservative i sin afhandling, Adam Holm: *I opposition til fortiden*: Kbh.: upubliceret ph.d.-afhandling 2002.

³ Michael Freedens: *Ideologies and Political theory*, Oxford: Clarendon press 1996, s. 75-91.

⁴ Reinhart Koselleck: "'Erfaringsrum' og 'forventningshorisont' – to historiske kategorier" i Jens Busck, Jeppe Nevers og Niklas Olsen: *Begreber, tid og erfaring*, Kbh.: Hans Reitzels Forlag 2007, s. 27-55:33f, 38ff.; Peter Berger og Thomas Luckmann: *Modernity, Pluralism and the Crisis of Meaning*, Gütersloh: Bertelsmann Foundation.

⁵ Karl Mannheim: *Conservatism – A contribution to the sociology of knowledge*, London: Routledge: 1986, s. 73f, der jvf. Berger fremhæver konservatismen som en ideologi orienteret mod (tabt) mening, *ibid*, s. 74; Freedens understreger konservatismens kerne som en bekymring om den stadige forandring, der knytter sig til moderniteten, Freedens: *Ideologies*, s. 333.

erfaringsrum, der normerer tilværelsen og sætter grænser for politik.⁶ Konservatismens andet grundlæggende karakteristikon er, at der til nomosbegrebet knytter sig en måde at tænke udvikling på, som ofte betegnes som organisk, og som normativt hævder en sammenhæng mellem det, der var, og det, der skal komme, og sætter konservatismen i stand til at skelne skarpt mellem 'naturlig' og 'unaturlig' udvikling.⁷ Konservatismens tredje karakteristikon er en udtalt situationalisme, der betyder, at den i sine konkrete manifestationer altid opstår i et modsætningsforhold til en mod-ideologi, der anses for en anomisk kraft, og i forhold til hvilken konservatismens øvrige og situationsspecifikke karakteristika defineres. Dermed indeholder konservatismen både generelle karakteristika, der altid vil være til stede, og sekundære kendetegn, der er historisk omskiftelige.⁸ Det betyder tillige, at konservatismen typisk vil være splittet i forskellige positioner, da det ikke er entydigt, hvad der er den definerende oppositionelle relation, hvilke institutioner, der skal forsvares, og hvordan der skal reageres på den opfattede anomi. I mellemkrigstiden kan man skelne mellem socialkonservatisme (f.eks. John Christmas Møller), nykonservatismen og så højrekonservatismen.⁹

I den konservative partihistorie er overgangen fra Højre til Det Konservative Folkeparti i 1915 et brud, der skiller gammelt fra nyt, idet partiet her accepterede parlamentarismen og den lige valgret. Men der var ikke tale om en ren cæsur, og det nye parti indeholdt såvel socialkonservative, der var i overensstemmelse med bruddet, såvel som grupper, der på forskellig vis stod i opposition hertil og var en fortsættelse af det gamle Højre.¹⁰ I perioden 1920-1928 var det endog de sidstnævnte, der tegnede partiet.¹¹ Kort sagt: Det Konservative Folkeparti havde ikke et entydigt politisk projekt og havde fra Højre arvet både en problematisk heterogenitet og en ideologisk tradition, der ikke stemte overens med socialkonservatismens ideer om moderne konservatisme.

Højrekonservatisme er et komplekst begreb, der omfatter en række konservative positioner, som stod i modsætning til socialkonservatismens ledende idé om konservatismen som en gradvis tilpasning til samfundsudviklingen. Der må også

⁶ Idehistorikeren Noël O'Sullivan fremhæver begrænsningen af det politiske, en såkaldt 'politics of imperfection', som et konservativt hovedtema; Noël O'Sullivan: *Conservatism*, London: J.M. Dent 1976, s. 12. For den før-politiske orden se Freeden: *Ideologies*, s. 334.

⁷ Freeden: *Ideologies*, s. 332; O'Sullivan: *Conservatism*, s. 9; Göran Dahl: "Konservatisme – en kort historisk skitse" i Anders Ehlers Dam (red.): *Forandre for at bevare?*, Kbh.: Gyldendal 2003, s.19-37, s. 31f.

⁸ Samuel P. Huntington: "Conservatism as an Ideology", *The American Political Science Review*, 51(2) 1957, s. 454-73, s. 468; Jerry Z. Muller: *Conservatism – an anthology*, Princeton: Princeton University Press 1997, s. 4; Freeden: *Ideologies*, s. 336; Kurt Lenk: *Deutscher Konservatismus*, Frankfurt: Campus 1989, s. 15.

⁹ Svarende nogenlunde til skellet mellem Resistance, Revolution og Reaction i Hans Rogger og Eugen Weber: *The European Right*, Berkeley: University of California 1966, s. 15f.

¹⁰ Jørgen Fink: *Storindustri eller middelstand*, Århus: Århus Universitetsforlag 2000, s. 34.

¹¹ Fink: *Storindustri*, s. 309.

skelnes mellem højrekonservatismen og den nykonservatisme eller radikalkonservatisme, der prægede særligt KU i 1930'erne, som bl.a. inspireret af fascismen ønskede et nyt samfund og et styre af korporativt tilsnit. Højrekonservatismen var en ældre generations tilbageskuende konservatisme, formet af et erfaringsrum, der besegledes af verdenskrigens udbrud i 1914. Som konservativ position forsvarede den nomos i en foranderlig og potentiel anomisk virkelighed. Dens nomosbegreb var statisk, og viste hen til en virkelighed, der allerede var under afvikling. Dens forsvar for nomos kom derfor ofte til at tage sig ud som et forsøg på at fastholde så meget som muligt af førkrigstidens socio-politiske virkelighed, der for den var ensbetydende med ordnede forhold. Dens statiske nomosbegreb var dens primære karakteristikon, og da begrebet henviste til førkrigstidens virkelighed, betød det, at højrekonservatismen var kritisk over for mellemkrigstidens 'sociale' strømninger, hvor gamle elitors autoritet smuldrede, og hvor kollektiver som klassen og nationen syntes at afløse individet som historiens subjekt. Højrekonservatismen var selvsagt antisocialistisk, mens dens forhold til liberalismen var kompliceret. Bundet som den var til verden af i går, var den relativt individualistisk, økonomisk liberal og kritisk over for statens voksende rolle, men samtidig videreførte den en traditionel kritik af den politiske liberalisme, hvilket særligt kom til udtryk i parlamentarismekritikken.

Langt fra alle højrekonservative var aktive kritikere af parlamentarismen, men positionens ideologiske karakteristika og dens bånd til en ældre Højre-tradition forlenede højrekonservatismen som position med et skeptisk udgangspunkt i forhold til parlamentarismen, som kunne artikuleres som en egentlig parlamentarismekritik. Det vigtigste forum for den højrekonservative parlamentarismekritik var den formelt set upolitiske *Skatteborgerforeningen*, der repræsenterede en højrekonservatisme af næsten idealtypisk karakter, og som denne undersøgelse derfor vil tage udgangspunkt i.

FRA SPARSOMLIGHEDSKRAV TIL PARLAMENTARISMEKRITIK

Danske Skatteborgerforening blev stiftet i 1921 med det formål at virke for en gennemførelse af en betryggende økonomi i den offentlige administration og nedsettelse af skatterne til fremme for opsparingslysten. Foreningens geografiske udgangspunkt var København og Frederiksberg, hvor der blev afholdt en række møder, men medlemmerne kom fra hele landet, hvorfor bevægelsens tidsskrift *Skatteborgeren*, der udkom første gang i 1922, hurtigt blev et vigtigt omdrejningspunkt for foreningens virke.¹² Den var inspireret af lignende skatteborgerbevægelser i andre lande, og særligt den svenske skatteborgerforening og økonomen Gustav Cassel influerede den. Bevægelsen var tilsyneladende funderet i den øvre middelklasse og det højere borgerskab, og den lille selvstændige erhvervsdriven-

¹² Der blev også oprettet lokalforeninger, men ud fra de løbende beskrivelser af deres virke, får man ikke indtryk af, at der var nær den aktivitet hér som i hovedstaden.

des utaknemmelige kår i skatteplaget land var et tilbagevendende tema. At dømme efter foreningens egne oplysninger var der tale om en forholdsvis stor bevægelse, der ved generalforsamlingen i 1924 havde nærværd 5.000 medlemmer og året efter over 15.000 – fortrinsvis i Storkøbenhavn. Det fremgår, at *Skatteborgeren* udkom i et oplag på over 20.000 eksemplarer. Står tallene nogenlunde til troende, var der altså tale om en bevægelse med et solidt tag i en traditionel konservativ vælgergruppe.¹³

Selvom allerede udgivelsen af tidsskriftet markerede en oppositionel holdning til fireparti-systemet – idet man følte sig udelukket fra den offentlige debat af partipressen – begrænsede kritikken sig i første omgang til rent økonomiske og skattemæssige forhold, fx det vildtvoksende bureaukrati, uhensigtsmæssig administration osv. Der var klare udtryk for politiker- og parlamentslede, men ikke en egentlig systematisk parlamentarismekritik, blot nogle artikler, der beklagede sig over de økonomiske omkostninger ved Rigsdagen.¹⁴ Den forholdsvis moderate linje, som prægede foreningen under dens første formand, Apoteker Scheel, afspejlede sig deri, at bevægelsen endnu havde en stærk berøringsflade med de traditionelle borgerlige partier og havde en ret bred skribentkreds, der talte folk som den konservative skoleborgmester Ernst Kaper, den unge borgerrepræsentant O. Bouet, der senere blev en udtalt socialkonservativ folketingsmand, og cand. polit. Max Kjær-Hansen, medstifter af den nykonservative ungdomsbevægelse *Det Unge Danmark*. Aktiv i foreningen var desuden en række højrekonservative partigængere som *Børsens* redaktør Hendrik Stein og overretssagfører C.J.F. Sven, der begge blev konservative rigsdagsmænd, samt den gamle konservative landstingsmand admiral Richelieu – den farverige grundlægger af Siams flåde – der endog sad i foreningens bestyrelse indtil 1923.

På generalforsamlingen i 1924 udbrød imidlertid en strid mellem den gamle ledelse og en gruppe anført af juraprofessor Knud Berlin, som ønskede en mere aktivistisk og oppositionel kurs. Generalforsamlingen endte med nederlag til kredsen omkring apoteker Scheel, og herefter satte kritikkerne sig på foreningens ledelse med Knud Berlin som formand. Det betød en mere udfarende linje, som på den ene side førte til stor medlemsfremgang, men på den anden side trak skellet hårdere op mellem foreningen og det politiske etablissement. Parlamentarismekritikken var det afgørende udslag af denne bevægelse, og *Skatteborgeren* forklarede foreningens fremgang på baggrund af en udbredt mistillid til:

[...] at det partipolitiske Styre, saaledes som det arter sig herhjemme som andetsteds, paa fyldestgørende Maade varetager Skatteborgernes berettigede Krav. Det er endnu i frisk Minde, hvorledes der for en Snes Aar siden i vide Kredse herskede en naiv Tro paa, at en lykkeligere, harmonisk og almindelig Tilfredshed spredende Tilstand vilde

¹³ *Skatteborgeren* nr. 4 1925, s. 59f.

¹⁴ Eksempelvis *Skatteborgeren* nr. 3 1923, s. 5.

oprinde, naar Folket selv kom til Magten, derved at fuldt almindelig Valgret og parlamentarisk Styre gennemførtes herhjemme.¹⁵

I Skatteborgerforeningens optik var den almindelige befolkning skuffet over mødet med den parlamentariske virkelighed, der adskilte sig så markant fra de forventninger, som parlamentarismens talsmænd havde fremmanet. Foreningen knyttede an til en bredere parlamentslede, som var skyllet ind over landet i begyndelsen af 1920'erne og kan forstås som en følge af efterkrigstidens sociale og økonomiske krisestemning og oplevelsen af, at det bestående system ikke var i stand til at tage hånd om situationen. Det tidligste markante udslag af en egentlig parlamentarismekritik var Cornelius Petersens sønderjydske *Selvstyrebevægelse*, der rettede en skarp kritik mod etablissementet generelt og parlamentarismen i særdeleshed. Selvstyrebevægelsen var ikke en ætling af dansk konservatisme, men dens ærinde blev dog påhørt med nogen interesse af danske konservative. Cornelius Petersens bog *Parlamentarismens Sammenbrud* blev udgivet på det ny-konservative forlag *Den Nye Tid*, der havde rod i *Det Unge Danmark*, og han blev inviteret til at give et foredrag i *Den Konservative Klub*, der i egen selvforståelse var "hovedsædet for den udprægede og konsekvente konservatisme...", og under alle omstændigheder et vigtigt forum for mødet mellem partikonservatismen og den bredere konservative offentlighed.¹⁶ I hovedsagen spillede sådanne udslag af mere obskur og yderligtgående parlamentarismekritik imidlertid ikke den store rolle som inspirationskilde for højrekonservative.

Den parlamentarismekritiske tone i *Skatteborgeren* blev slået an i en programmatisk artikel *Hvad Skatteborgerbevægelsen vil, og hvad den kan udrette* fra 1924. På den ene side gav man indtryk af blot at tage bestik af en almen parlamentslede og en international udvikling bort fra parlamentarismen, idet man konstaterede, at "i flere Lande har som bekendt Parlamentarismens mere og mere utvivlsomme Fallit ført til midlertidigt Diktatur og til fascistiske Bevægelser."¹⁷ Her var tale om en indirekte kritik i form af en 2. ordens observation, hvor man gennem konstatering af den 'almindelige opfattelse' gav indtryk af, at parlamentarismens fiasko var et empirisk konstaterbart faktum. På den anden side suppleredes dette straks af en 1. ordens observation, hvor *Skatteborgeren* selv kritiserede parlamentarismen direkte, idet den udlagde den egentlige årsag til den almindelige mistillid. På den måde kunne Skatteborgerforeningen retfærdiggøre sin egen parlamentarismekritik ved at henvise til andres, og derved sandsynliggøre, at kritikken pegede på reelle systemisk betingede svigt. Parlamentarismens 'systemfejl' var, at den ikke var et folkestyre, men derimod parti- eller politikervælde. Den hævdede at være ét, men var noget andet: "Det er ikke Folket, der er kommet til Magten... men de po-

¹⁵ *Skatteborgeren* nr. 11 1924, s. 3.

¹⁶ Arne Baden: *Den konservative Klub 1882-1957*, Kbh 1957, s. 28.

¹⁷ *Skatteborgeren* nr. 11 1924, s. 4.

litiske Partier og de professionelle Politikere...".¹⁸ Misforhold betød, at parlamentarismen i praksis førte til stemmekøbs- og overbudspolitik med en stadig øget skattebyrde til resultat. Fordi parlamentarismen opfattedes som blot i praksis udartet, kunne man ydermere hævde, at man ikke var imod "Parlamentarismen som saadan" men blot "det parlamentariske Partivælde", og man kunne trække en linje ud i fremtiden, der sandsynliggjorde, at parlamentarismen yderligere ville udarte sig til "et delvist ministerielt Enevælde plus et blot raadgivende Stænderudvalg."¹⁹

FRA PARLAMENTSLEDE TIL AFLØSNINGSFORSLAG

Programartiklen fra juli 1924 attesterede gennembruddet af en ny parlamentarismekritisk linje og den blev snart fulgt op af en foredragsturné, der i januar 1925 bragte Knud Berlin til Silkeborg, Aarhus, Aalborg, Kolding og Vejle, hvor han talte om *Skatteborgersammenslutningen – en verdensbevægelse* og forklarede, at den danske skatteborgerforening var et led i en verdensomspændende bevægelse, hvor skatteborgere i hele den vestlige verden udtrykte deres lede over den gængse parlamentarisme.²⁰ Fra Sverige til New Zealand var de udtryk for den skuffelse, der opstod, når de forventninger, som knyttede sig til parlamentarismebegrebet, mødte en virkelighed, der fik forhåbningerne til at bryde. Det var en måde at sige, at nok kunne parlamentarismen ideelt set være et godt styre, men udviklingen havde vist en uoverensstemmelse mellem forventning og erfaring. Men netop afstanden mellem erfaring og forventning afslørede forventningens utopiske karakter og underkendte dermed dens relevans. I virkeligheden sagde de hermed, at parlamentarismen aldrig havde været god. Kritikken er et eksempel på den såkaldte perversionstese, der er en yndet retorisk figur i konservatismen.²¹ Den understreger, at utopier vil slå over i deres modsætning, fordi de vender sig mod det virkelige. For at argumentationen skulle holde, måtte det imidlertid vises, at parlamentarismen rent faktisk var blevet underkendt af erfaringen, og dette var netop 2. ordens-kritikkens funktion, idet den ophøjede forventningens skuffelse til konkret historisk erfaring.

Perversionstesen blev også underbygget ved en 1. ordens-kritik, der fremhævede de konkrete konsekvenser af parlamentarismen. I maj-nummeret 1925 kunne således læses om "den almindelige Valgrets Skatteplyndring", der ikke blot truede med at ødelægge samfundets økonomi, men også blev fremstillet som illegitim plyndring. Hvor det før havde været kapitalister, der udbyttede arbejdere, var det under parlamentarismen arbejderne, der udbyttede kapitalisterne, fordi de med den lige og almindelige valgret i deres sold frit kunne skrue skattetvin-

¹⁸ *Skatteborgen* nr. 11 1924, s. 4.

¹⁹ *Skatteborgen* nr. 11 1924, s. 4.

²⁰ *Skatteborgeren* nr. 1 1925, s. 4.

²¹ Albert O. Hirschman: *The Rhetoric of Reaction*, Cambridge, Massachusetts, Belknap press: 1991, s. 11ff.

gen. Parlamentarismen kunne nok foregøgle politisk og økonomisk frihed, men i virkeligheden var den altså bare én urimelighed udskiftet med en anden. Skatteplyndringen som empirisk konstaterbart faktum afslørede parlamentarismens praksis som grundlæggende hyklerisk og viste altså, at skuffelsen over parlamentarismen byggede på virkelige forhold.²² Årsagen hertil var som nævnt, at parlamentarismen i praksis betød partivælde. I tilknytning hertil skrev *Skatteborgerens* redaktør C. Heitmann:

alle Vegne ulmer Misfornøjelsen med det parlamentariske System og dets Udvækster, saaledes som det navnlig giver sig udslag i *det ensidige Partiregimente*, der sætter Hensynet til *Partiet* over Hensynet til *Landet*. Og mange Steder er Utilfredsheden allerede slaaet ud i lys Lue, hvorved Parlamentarikerne og Folkets kaarne Repræsentanter simpelthen er bleven sat paa Porten og afløst af mere handlekraftige Enkeltpersoner, der ikke har været befængt med den saa udbredte og smitsomme 'Partibacille'.²³

Heitmann byggede sin argumentation på en modsætning mellem del og helhed. Parlamentarismen var partistyre, og derfor det modsatte af et styre for helheden. Den negative opfattelse af partierne byggede på en antagelse om et indbygget modsætningsforhold mellem del og helhed, der således var blevet institutionaliseret med parlamentarismen.

Nok var kritikken af partiregimentet næret af, at landet i 1924 havde fået sin første socialdemokratiske regering, men den stak dybere, for Heitmann påpegede, at partivældet havde været et træk ved parlamentarismen gennem hele dens historie. Først for nylig, skrev han, var man blevet opmærksomme på, at det måske kunne betale sig at sætte landet over partiet. Eksemplet på dette var Mussolini, der i en fejende bevægelse havde gjort op med partistyret. Fascination af Mussolini og fascismen var ikke ualmindelig i *Skatteborgeren*. En anonym artikel fra 1926 tog således udgangspunkt i erfaringerne fra Italien og skrev, at Mussolini havde forstået, at landets problemer måtte "angribes ved roden", det ville sige måtte tage udgangspunkt i et opgør med det "parlamentariske Styres Forsømmelser og Forsyndelser".²⁴ Begivenhederne i Italien blev tolket som tegn på erfaringens underkendelse af den parlamentariske utopi. Det krævede dog, at læseren anerkendte nogle specifikt italienske erfaringer med parlamentarismen som relevante i en dansk kontekst, men dette søgte skribenten at retfærdiggøre ved at anføre, at befolkningen også herhjemme havde oplevet "*det politiske, finansielle, økonomiske og sociale Uføre*" som havde gjort skavankerne ved den lige og almindelige valgrets styre "aaabenlyse for enhver".²⁵ Et spørgsmål, som vi skal vende til-

²² *Skatteborgeren* nr. 4 1925, s. 40.

²³ *Skatteborgeren* nr. 7 1925, s. 73.

²⁴ *Skatteborgeren* nr. 15 1925, s. 179.

²⁵ *Skatteborgeren* nr. 15 1925, s. 180.

bage til, er, om Berlin og ligesindede tænkte sig, at den italienske løsning – fascismen – var relevant i Danmark.

Der er eksempler på, at sådanne radikale synspunkter blev modgået i bladets spalter. En enkelt læser forsvarede endog parlamentarismen som sådan. Han henviste til, at nok var der en række problemer, men ”Imidlertid skal man som bekendt vogte sig for at skyde paa Pianisten, naar det er Spillekassen det er galt med, og omvendt – som i dette tilfælde.”²⁶ Kort sagt var det ikke parlamentarismen som system, men derimod de valgte politikeres manglende format, der var problemets rod. Folkestyret kunne man i øvrigt ikke komme uden om i et civiliseret land, og opgaven måtte derfor bestå i simpelthen at stemme på bedre politikere.

Billedet er altså ikke helt entydigt, men det står dog klart, at mens forsvaret var sporadisk, var kritikken systematisk. Desuden tiltog den gennem sidste halvdel af 1920’erne. Udviklingen hang utvivlsomt sammen med, at truslen fra parlamentarismen i 1924 materialiserede sig i form af landets første socialdemokratiske regering, der tilmed brugte en stor del af sin energi på at lade helt urealistiske politiske forslag blive skudt ned af det borgerlige flertal i Landstinget, hvilket næppe har styrket i forvejen skeptiske vælgere tiltro til hverken systemets styrke eller Socialdemokratiets evne til at regere. Kritikken kulminerede dog for 1920’ernes vedkommende i slutningen af årtiet, da Venstre havde genvundet regeringsmagten. I 1927 præsenteredes et egentlig afløsningsforslag, da Knud Berlin udgav pamfletten *Folketingsparlamentarismens Afløsning*. Samme år udkom et andet parlamentarismekritisk løsningsforslag med relation til Skatteborgerforeningen, nemlig dr. phil. Arthur Christensens *Folkestyrets Fremtid*, ligesom en anden højrekonservativ, hvis synspunkter stod foreningen nær, direktør C.S. Billenstein, udgav sin parlamentarismekritiske bog *Nykonservatisme eller Reformpolitik*. Året efter udgav Knud Berlin en ny parlamentarismekritisk pamflet *Rigsdagen og Grundloven*. Endelig udgav det ikke-politiske og bredt funderede tidsskrift *Gads Danske Magasin* det år et temanummer om parlamentarismens krise, hvor blandt andre kritikeren Harald Nielsen, industrimanden Christian H. Olesen, Knud Berlin og Arthur Christensen diskuterede en række overvejelser om justering af forfatningen fremsat af *Finanstidendes* redaktør Carl Thalbitzer, der i øvrigt også var tilknyttet Skatteborgerforeningen.²⁷

I Rigsdagen diskuteredes på samme tid et valglovsforslag fra Venstre, der trak på parlamentarismekritikken og indebar en delvis tilbagevenden til det i 1920 opgivne flertalsvalg i enkeltmandskredse. Venstre henviste nemlig til, at kritikken af parlamentarismen afspejlede Rigsdagens reelle afmagt i forhold til at træffe beslutninger og mente, at det skyldtes det fragmenterede Folketing, der var opstået efter indførelsen af forholdstalsvalget. Det var i denne debat, at den nykonservative Ole Bjørn Kraft første gang luftede sine korporative idéer i Folketinget – idéer,

²⁶ *Skatteborgeren* nr. 16 1926, s. 194.

²⁷ *Gads Danske Magasin* 1928, s. 11-26 og 65-85.

der pegede frem mod 1930'ernes debat.²⁸ Endelig var det i 1928, at den socialkonservative folketingsmand Arnold Fraenkel fik nok af parlamentarismekritikken og kastede sig ud i et forsvar for systemet i skriftet *Stormløb mod Parlamentarismen*.

Kort sagt gik parlamentarismekritikken fra at være et perifert fænomen i begyndelsen af 1920'erne til fra årtiets midte at blive taget alvorlig i den politiske debat. Indtil debatten – sikkert som følge af den økonomiske fremgang ved årtiets slutning – syntes at aftage indtil efter depressionens indtræden. I 1920'erne udviklede parlamentarismekritikken sig fra en generel, ubestemt parlamentslede til formuleringen af egentlige afløsningsforslag, der polemisk blev modstillet det bestående.

Overordnet havde udviklingen for konservatismen karakter af en ideologisk afklaringsproces. Den blev tvunget til at gøre sig sin stilling klar i forhold til tidens kritik og parlamentarismens vanskelige situation. For partikonservatismen som helhed – det vil sige også for moderate højrekonservative – betød det ofte en bevægelse hen imod et forsvar for parlamentarismen og den lige og almindelige valgret, men for andre betød det en radikalisering, der fremhævede ideologiens parlamentarismekritiske ansatser.

PARLAMENTARISME OG FOLKESTYRE

I programartiklen fra 1924 blev der eksplicit skelnet mellem parlamentarisme og folkestyre. Ved første øjekast virker dette måske ikke videre kontroversielt, for det er og var i overensstemmelse med den leksikale definition af begreberne. Der ligger imidlertid en klar pointe i betoningen af skellet. I et begrebshistorisk perspektiv fremtræder forfatningskampen ved det 19. århundredes slutning som en kamp om relationen mellem begreberne, og stridens afslutning i 1901 betød sejren for den opfattelse, at demokrati eller folkestyre konkret betød folketingsparlamentarisme og dermed den lige og almindelige valgrets overherredømme. Denne semantiske sejr underbyggedes ved grundloven i 1915, der udbredte den lige og almindelige valgret horisontalt til at omfatte kvinder og vertikalt til også at gælde for Landstinget. Kun kongen forblev uden for dens herredømme, men efter Christian d. X's fejlslagne forsøg på at hævde sin konstitutionelle ret i 1920, var idéen om det parlamentariske demokrati med lige og almindelig valgret som et udtryk for folkeviljen cementeret.²⁹ Begrebshistorikeren Jeppe Nevers har påpeget, at parlamentarismebegrebet netop i denne periode kom til at betegne den (eneste) legitime udformning af demokratiet, men at udviklingen på den anden side ikke var afsluttet i mellemkrigstiden, hvorfor det stadig var muligt at ytre

²⁸ Disse tanker præsenterer Kraft også i *Skatteborgeren* nr. 30 1927, s. 425.

²⁹ Her hævdes ikke, at parlamentarisme juridisk set var det eneste legitime demokrati, men at der begrebsmæssigt var etableret en relation, som gjorde dette synspunkt til en vidt udbredt opfattelse. Parlamentarismens forfatningsretslige status forblev omstridt frem til krigen og blev først endeligt indskrevet i grundloven i 1953. Se Erik Rasmussen: *Statslånskrigen 1919*, Århus: Århus Universitetsforlag 1957, s. 108, note 3.

en kritik af parlamentarismen uden at blive opfattet som anti-demokrat. Så sent som i 1920 havde Socialdemokratiet lanceret et grundlovsudkast, der var et opgør med parlamentarismen, uden at der var tale om en afvisning af et demokrati på den lige og almindelige valgrets grund.³⁰ Det er på den baggrund, at den parlamentarismekritiske konservatismes insisteren på at adskille de to begreber skal forstås. Skellet var en måde at betvivle den stadig mere gængse opfattelse af det selvfølgelige forhold mellem parlamentarisme og demokrati, og således et forsøg på at hævde, at der kunne tænkes et ikke-parlamentarisk demokrati.

Et grundtema i parlamentarismekritikken var kritikken af den såkaldte mindretalsparlamentarisme: Den forfatningsskik, at en regering ikke skulle have et fast flertal bag sig, men blot undgå at få et flertal imod sig. Mindretalsparlamentarismen var dels problematisk, fordi den syntes at trodse demokratiets grundlæggende krav om, at det var flertallet, der skulle bestemme, dels fordi den angiveligt afstedkom svage regeringer, der ikke var i stand til at træffe vigtige beslutninger, men altid måtte forhandle med både partierne i Folketinget og med et eventuelt oppositionsflertal i Landstinget. Det afgørende i den sammenhæng er, at parlamentarismekritikken ikke indskrænkede sig til en kritik af mindretalsparlamentarismen, men lod denne kritik glide over i en mere generel kritik. Den mindretalsparlamentariske praksis tjente i den forbindelse blot som indicium på det parlamentariske principps grundlæggende problematiske karakter, idet den ud fra en højrekonservativ betragtning gjorde det klart, at parlamentarismen ikke var et styre for helheden, men et mindretals herredømme over flertallet.

Parlamentarismens egentlige problem synes således at knytte sig til partibegrebet, der betegnedes som folkestyrets værste skavank.³¹ For Berlin betød partipolitikken øgede udgifter og stemmekøbspolitik. Systemet var til for politikerne, ikke for folket, og den enkelte vælger havde ingen eller ringe indflydelse på lovgivningen. Nok havde han sin stemmeseddel, men den havde empirisk vist sig slet anvendelig i forhold til at værne hans frihed. Partierne havde nemlig formået at "udnytte den lige og almindelige Valgret til udmærket Vaaben i de stærke partiers Haand."³² Når valgdagen oprandt, havde vælgeren kun den mulighed at stemme på et af de fire gamle partier, og reelt var individet altså magtesløst. Man kunne opfatte kritikken af partierne som noget, der begrænsede parlamentarismekritikken til en kritik af en konkret partipolitisk praksis. Men den synes snarere at pege i retning af det generelle, fordi kritikken af partipolitikken havde adresse til det liberale demokrati i det hele taget, og mere end antydede, at den lige og almindelige valgret var uden værdi i ethvert politisk system præget af partikonkurrence. Knud Berlin understregede således, at selvom det typisk var i parlamentarisk styrede lande, at skatteborgerbevægelserne var vokset frem, var problemet

³⁰ Nevers: *Fra skældsord*, s. 171.

³¹ Harald Nielsen: *Konservatisme*, Kbh.: Aschehoug 1925, s. 60.

³² *Skatteborgeren* nr. 15 1926, s. 174.

ikke bare parlamentarismen, men noget dybereliggende, som også prægede ikke-parlamentariske demokratier som Schweiz og USA: "hele det moderne Statsstyre gennem politiske Partier, der bekrieger hinanden uden Hensyn til, hvad der gaar i Stykker derved, og som hensynsløst søger at fremme deres egne Partiformaal uden smaaligt Hensyn til, hvad det koster Landet."³³

Partisplittelsen fremkaldte en situation, som Berlin lignede med krigen mellem staterne. Forskellen var kun, at i politikken var kampens midler vælgerstemmerne og kontrollen over masserne, hvis gunst man måtte vinde gennem løfter om reformer til gavn for denne eller hin klasse, men ligesom i de rigtige krige var det den tabende part, der måtte betale regningen. Krigsmetaforen satte frygten for splittelse på spidsen, og man genfinder den i direktør C.S. Billensteins *Nykonservervativisme eller Mindretalsparlamentarisme*, der var en opsamling af nogle parlamentarismekritiske artikler i den konservative avis Jyllandsposten:

Dersom man kunne tildele Partiorganisationernes Ledere militære Titler og forlangte, at Partiernes Tilhængere skulde bære Farver... vilde det hjælpe på Forstaaelsen. Saa vilde selv et Barn kunne begribe, at Partierne er Kamporganisationer, at Politikerne udgjør fire indbyrdes kæmpende Hære, der bruger Landet til Kampplads. De skal skaffe sig Tropper, de vil kun sørge for deres Tilhængere, og det er meningsløst at raabe op, fordi de forbigaar deres Modstandere og belønner deres Hjælpere, thi det er deres Formaal.³⁴

Krigsmetaforikken henviste til og byggede på to med hinanden beslægtede forhold. For det første modsætningen mellem del og helhed udtrykt i modsætningen mellem parti og nation. Nationsbegrebet viste hen til en organisk samfundsopfattelse, hvor det organiske betegned en nomos, hvori samfundets iboende modsætninger kunne håndteres, hvis da ikke demagogerne nærede splittelsen gennem klassekamp eller partistrid. Denne organiske nationalisme var ikke Skatteborgerforeningens opfindelse, men det centrale i datidens konservativisme som sådan. Den havde rod i den udvikling, som i 1800-tallet gjorde nations- eller folkebegrebet til det centrale socio-politiske begreb, som landets styreform måtte legitimere sig selv i forhold til.³⁵ Demokratiet er afhængigt af denne udvikling og skylder nationalismen sin eksistens, men samtidig ligger der i nationsbegrebet potentielt en kritik af det liberale demokrati med dets typiske partidannelser. Det medførte ifølge Jeppe Nevers, at begreberne folkestyre og partistyre kom til at optræde som hinandens modbegreber, altså begreber, der gensidigt udeluk-

³³ *Skatteborgeren* nr. 15 1926, s. 174

³⁴ C.S. Billenstein: *Nykonservervativisme eller mindretalsparlamentarisme*, Kbh.: Woels Forlag 1927, s. 10.

³⁵ Emnet er mere fyldestgørende behandlet i Ove Korsgaards begrebshistoriske undersøgelse af folkebegrebet i Ove Korsgaard: *Kampen om Folket*, Kbh.: Gyldendal 2004.

kede hinanden.³⁶ Det skal i øvrigt bemærkes, at denne modsætning også hyppigt kom til udtryk i en modstilling af partivælde og parlamentarisme på den ene side og saglighed på den anden; det saglige er jo netop det at handle under helhedens synsvinkel og afvise hensynet til klasse-, egen- eller partinteresser.

Det andet forhold, som metaforikken henviste til, er modsætningen mellem frihed og partistyre. Ligesom nationsbegrebet udgjorde frihedsbegrebet en vigtig komponent i højrekonservatismen i nær tilknytning til ideologiens kerne. Dette frihedsbegrebs centrale betydning for Skatteborgerforeningens virke og dets nærmere indhold udtryktes allerede i foreningens navn og formål. Foreningens virke rettede sig jo mod en særlig gruppe, skatteborgerne, hvilket i praksis betød de skatteborgere, der følte, at staten tog for mange af deres penge og gav til nogle andre. Grundlæggende ville den forsvare ejendomsretten, som i foreningens optik blev krænket i takt med, at indkomstskatten steg som følge af de sejrende klassers udbytning af den særligt produktive minoritet. Ejendomsretten blev opfattet som det centrale konstituerende fundament for individets frihed, og derfor var krænkelsen af ejendomsretten også en krænkelse af friheden, og fordi parlamentarismen i praksis – og som følge af dens karakter af partivælde – betød en stadig mere omsiggribende udbytning, var parlamentarismen ikke en garanti for frihed, men undergravende for frihed. Når parlamentarismen havde skuffet, var det igen, fordi den havde stillet frihed i udsigt under forfatningskampen, men havde resulteret i mere ufrihed.

Men parlamentarismen og partistyret stod også i en anden forstand i modsætning til friheden. Den tidligere omtalte professor, dr. phil. Arthur Christensen, der i 1927 udgav stridsskriftet *Folkestyrets fremtid*, henviste til massepsykologiens fader Gustave Le Bon og identificerede et "Ufrihedens Princip" som selve kernen i den bestående parlamentarisme. Ufriheden var ikke blot tendentiell, men et udtryk for partisystemets iboende underkendelse af individets frihed. Arthur Christensen skrev herom: "Officielt er Demokratismens politiske System baseret på Individualpsykologien men i Virkeligheden har Politikerne lært at bygge deres Agitation paa Massepsykologien,..."³⁷ Der var altså en modsætning mellem den individualisme, som parlamentarismen hævdede som sit grundlag, og den moderne massepolitiske virkelighed, der var opstået efter den lige og almindelige valgrets endelige sejr i 1915. For det var ikke den enkelte, men massen, som demagogerne bejlede til, og derfor optrådte individet slet ikke i politik andet end som en del af en irrationel og havesyg masse. Borgerens forvandling til vælger betegnede individets opløsning i massen og viste hen til systemets latente anomiske karakter. Frygten for masserne var et fænomen, der gjorde sig gældende på de dele af den europæiske højrefløj, der ikke kunne forlige sig med de nye vilkår, politikken

³⁶ Nevers: *Fra Skældsord*, s. 139f.

³⁷ Arthur Christensen: *Folkestyrets Fremtid*, Kbh.: Gyldendal 1927, s. 11.

måtte virke under.³⁸ Frygten var ikke grebet ud af den blå luft, men afspejlede det forhold, at mellemkrigstiden med stormskridt bevægede sig væk fra førkrigstidens individualisme, både politisk, økonomisk og ideologisk. Arthur Christensen havde allerede fremhævet udviklingen i sin bog *Politik og Massemoral* fra 1912, og i hovedsagen gentog han blot sine synspunkter i mellemkrigstiden. Forskellen var, at problemstillingen nu var skærpet, og at den ganske reelle krisestemning i perioden for nogen antydede, at kritikken af massedemokratiet og parlamentarismen havde noget for sig. Parlamentarismen blev identificeret som anomi, og målet måtte blive at genetablere nomos og vende tilbage til normaliteten.

ALTERNATIVER TIL PARLAMENTARISMEN

Der blev mod årtiets slutning gjort flere forsøg på at formulere alternativer til det bestående system, og af flere grunde kan en behandling af parlamentarismekritikken ikke undgå at beskæftige sig hermed. For det første siger eksistensen af sådanne forslag noget om radikaliteten i den skitserede parlamentarismekritik, og idet den gav sig udslag i mere eller mindre klare alternativer, bevægede den sig for det andet væk fra en almindelig politiker- og parlamentslede.

Et tidligt afløsningsforslag kom fra Carl Thalbitzer, *Finanstidendes* redaktør og i de tidlige år næstformand i Skatteborgerforeningen. Han havde allerede i 1923 skitseret en konstitutionel nyordning inspireret af ledelsesformen i et aktieselskab, hvor den udøvende magt skulle fungere mere uafhængigt af den lovgivende, end tilfældet var under parlamentarismen.³⁹ Dette var også hovedtanken i Knud Berlins forslag til parlamentarismens afløsning, som blev præsenteret i *Skatteborgeren* og udkom som særtryk under titlen *Folketingsparlamentarismens Afløsning* i 1927. Under indflydelse af den schweiziske forfatning, der tillige havde stået model til Socialdemokratiets grundlovsforslag af 1920, og inspireret af nogle tanker, som den konservative litterat Harald Nielsen havde gjort sig om referendum i 1912, foreslog Knud Berlin en skarp adskillelse af den lovgivende og den udøvende magt.⁴⁰ Regeringen skulle vælges af kongen, dens medlemmer afsværge deres partiloyalitet, og den skulle kunne blive siddende uanset Folketingets flertal. Den skulle have karakter af en national samlingsregering og Berlin henviste til, at idéen også fandtes i det magistratsstyre, som var blevet indført i

³⁸ F.eks. hos den liberale spanske filosof Ortega Y Gasset's *Massernes oprør* fra 1929. Bekymringen skinner også igennem i Det Konservative Folkepartis partiprogram fra 1915, der ellers placerer partiet på den lige og almindelige valgrets grund. Den egentlige fascisme er karakteriseret ved at basere sig på massen, hvor konservative typisk var kritiske over for massepolitikken. Se Roger Griffin: *The Nature of Fascism*, London: Pinter Publishers 1991, s. 36.

³⁹ Carl Thalbitzer, Andreas Boje, Kai Fr. Hammerich: *En dansk Forfatningsændring?* Kbh.: Gyldendal 1923.

⁴⁰ Nielsen: *Konservatisme*, s. 55ff. I 1920'erne lader det dog til, at Nielsen havde renonceret på sine synspunkter og ikke længere fandt det umagen værd at diskutere forfatningsspørgsmålet. Harald Nielsen: *Ord i Tide*, Kbh.: Reitzel 1936, s. 1.

Københavns kommune i 1917 – imidlertid med en væsentlig forskel: ”den permanente upartiske Samlingsregerings første Udvælgelse og senere Supplerings [bør] ikke ske efter en meningsløs rigoristisk matematisk Forholdstalsberegning.”⁴¹

Karakteristikken af forholdstalsvalgets matematiske retfærdighed som rigoristisk og gold knyttede an til en modsætningen mellem det konstruerede og mekaniske på den ene side og det organiske på den anden. Skellet kan genfindes hyppigt i konservatismen og udspringer af dens grundlæggende mistro til, at virkeligheden lader sig repræsentere gennem et intentionelt konstrueret system. Højre og senere Det Konservative Folkeparti havde dog gjort netop forholdstalsvalget til et kardinalkrav, fordi det ville sikre partiet bedre repræsentation. Ved den lejlighed havde Harald Nielsen kritiseret partiet og talt om det ”snævre, rethaveriske, mekaniske Præg, der er Forholdstalsvalgmaadens inderste Væsen...”.⁴² Metoden formåede ikke at give udtryk for folket som organisk helhed, fordi den som en mekanisk tilgang ikke fyldestgørende kunne løses folkestyrets indbyggede repræsentationsproblem. Tværtimod virkede den i kraft af sin rethaveriske karakter i virkeligheden som et udtryk for den atomiserende splittelsestendens, der var hele problemet.

I stedet for dette satte Knud Berlin kongemagtens og regeringens evne til gennem skønnet at favne helheden ved at vælge de folk til ministre, som på grund af deres saglige forudsætninger ville virke til gavn for staten. Der var ikke tale om et fuldstændigt opgør med det bestående folkestyre, selvom regeringen unægtelig blev mere autonom. Rigsdagen skulle stadig vælges ved den lige og almindelige valgret, stadig være lovgivende, og der ville ikke være nogen ændring i forholdet mellem Landsting og Folketing, som siden 1915 Grundlovens ikrafttræden havde været kendetegnet ved Folketingets dominerende stilling. Afgørende var det, at tinget stadig skulle kunne indklage regeringen for Rigsretten. Tanken var, at Rigsdagen kunne blive en instans, der kontrollerede regeringen, men ikke selv regerede, og hvor lovgiverne ikke hele tiden kastede ærgerrige blikke efter ministertaburetterne i håb om magt, ben og ministerpension.⁴³ På den måde skulle sagligheden genetableres og partivældet holdes i ave.

Berlins forslag blev efterfulgt af en enquete, hvor folk blev bedt om at reagere på synspunkterne. Blandt dem, der støttede tankerne, finder man eksempelvis udenrigsministeren L. Moltesen, der diplomatisk udtrykte sin støtte med et ”Hvad Professoren udvikler i den Henseende er værd at overveje”.⁴⁴ Godsejeren Carl Lawaetz udtrykte sin støtte mere uforbeholdent: ”Efter atter i Dag at have gennemlæst Herr Professor, Dr. jur. Knud Berlin's 'Folketingsparlamentarismens

⁴¹ Knud Berlin: *Folketingsparlamentarismens Afløsning*, Kbh.: Dansk Skatteborgerforening 1927, s. 15.

⁴² Nielsen: *Konservatisme*, s. 37.

⁴³ Berlin: *Folketingsparlamentarismens*, s. 21.

⁴⁴ *Skatteborgeren* nr. 29 1927, s. 407.

Afløsning' kan jeg udtale, at jeg i eet og alt er enig med Forfatteren."⁴⁵ Retsforbundets Axel Dam så forslaget som et skridt på vejen til at realisere sit partis noget uklare program om "Retsstaten"⁴⁶. Ikke mindre end fire konservative folketingsmænd gav deres holdning til kende. Af disse var de to yngre, nykonservative H.F. Ulrichsen og Ole Bjørn Kraft overvejende positive. De delte opfattelsen af det uhensigtsmæssige i de parlamentariske former, idet Kraft dog fremhævede sine egne korporative idéer som mere relevante.⁴⁷ Professor Orla Jensen, der var valgt på den højrekonservative renegat Bent Holsteins stemmer og ikke var medlem af Det Konservative Folkepartis folketingsgruppe, udtrykte ligeledes sin støtte, idet han henviste til modsætningen mellem partivældet og sagkundskaben: "Først naar Regeringen bliver hævet over Partierne, vil Sagkundskaben have Mulighed for at gøre sig gældende."⁴⁸ Helt uenig var derimod grosserer Halfdan Hendriksen, hvis position i Det Konservative Folkeparti langt overskyggede de førnævntes. Nok kunne der være enkelte uhensigtsmæssigheder i systemet, men snakken om en upartisk regering afviste Hendriksen pure, ja hvis parlamentarismen var et urimeligt styre, var det dog et "der, har Aarhundreders Hævd" og som sådan mente Hendriksen, at Danmark stod sig godt ved at blive ved det bestående.⁴⁹ Hendriksens forsvar for det parlamentariske styre udtrykte hovedlinjen i konservatismen på Rigsdagen; en holdning, som blev udtrykt med størst klarhed af partiets gamle chefideolog Arnold Fraenkel i det lille skrift *Stormløb mod Parlamentarismen*. Den historiske erfaring havde vist, at parlamentarismen var overlegen i forhold til dens alternativer, og Fraenkel skærpede endda synspunktet i den retning, at der slet og ret var tale om et valg mellem parlamentarisme og despoti.⁵⁰ Der var ingen mellemposition. Særligt det konservative forsvar for parlamentarismen syntes at irritere Knud Berlin, der i en replik latterliggjorde Det Konservative Folkepartis holdning som et udslag af den nyomvendtes trosiver.⁵¹

Professor Arthur Christensen kommenterede også på Berlins afløsningsforslag og fandt, at det udtrykte, hvad også han tænkte. Arthur Christensen havde på samme tid udgivet sin førromtalte bog *Folkestyrets Fremtid* om parlamentarismens krise, hvor han havde skitseret et afløsningsforslag, der var noget mere vidtgående end Berlins og desuden så minutiøst beskrevet, at selv stemmesedlernes udformning blev berørt. Grundtanken var dog den samme: Regeringen skulle ikke være afhængig af Folketingets flertal, kongen skulle udpege regeringschefen, som derefter – i modsætning til hos Berlin – udpegede sine fagministre, der hos Christensen desuden skulle repræsentere faglig ekspertise inden for de områder, de

⁴⁵ *Skatteborgeren* nr. 30 1927, s. 425.

⁴⁶ *Skatteborgeren* nr. 29 1927, s. 408.

⁴⁷ *Skatteborgeren* nr. 30 1927, s. 425f.

⁴⁸ *Skatteborgeren* nr. 29 1927, s. 408.

⁴⁹ *Skatteborgeren* nr. 30 1927, s. 424.

⁵⁰ Arnold Fraenkel: *Stormløbet mod Parlamentarismen*, Kbh: særtryk af Jyllandsposten 1927, s. 7.

⁵¹ *Skatteborgeren* nr. 31 1927, s. 439.

skulle administrere. Den afgørende forskel bestod i det stærke korporative element i Christensens forslag. Landstinget skulle erstattes med et korporativt erhvervsting med én arbejdsgiver- og én lønmodtagerrepræsentant for landets hovederhverv samt repræsentanter fra embedstanden og de liberale erhverv. Også Folketinget skulle have et korporativt præg idet, kun 50 ud af dets i fremtiden 66 medlemmer skulle være direkte folkevalgte, mens 16 skulle repræsentere statens bærende institutioner, men i øvrigt vælges af det samlede vælgerkorps. Desuden skulle spærregrænsen hæves til 17 procent.⁵² For Christensen var et særligt aspekt af parlamentarismens udartning nemlig, at partierne havde udviklet sig til interessepartier, og med mange små partier ville man ideligt være tvunget til at give indrømmelser til allehånde interessegrupper. Dette var også grunden til, at han ønskede et korporativt erhvervsting. I et moderne samfund ville der altid være interesserer, og hvis de ikke fik en egen repræsentation og dermed blev ansvarliggjort, ville de bemægtige sig den almindelige partipolitik, der da ville miste blik for helheden og sagligheden. Ligesom hos Knud Berlin skulle Folketinget stadig være det vigtigste ting, men samtidig skulle erhvervstinget have det samme absolutte veto, som Landstinget havde efter den gældende grundlov.⁵³

Arthur Christensen bevægede sig længere væk fra det bestående folkestyre og dets normer end Berlin. Den direkte folkerepræsentation blev kraftigt indskrænket, og Rigsdagens flertal kunne med den skitserede sammensætning forventes at have en konservativ eller i hvert fald antisocialistisk overvægt, idet arbejdsgiverne sammen med de frie erhverv og embedsmændene ville udgøre et flertal i erhvervstinget, selvom de repræsenterede et mindretal i befolkningen. I en forstand synes Christensens forslag at pege i retning af fremtiden, idet han søgte at inkorporere samfundets organisationer og sagkundskab institutionelt, og dermed søgte at råde bod på den manglende tilknytning mellem erhvervenes sagkundskab og det politiske system, der var bredt anerkendt som et problem ved det bestående system.⁵⁴ Til sammenligning var Knud Berlins forslag tilbageskuende og defensivt. Berlin kunne kun opfatte systemets manglende sagkundskab som et resultat af partiernes demagogi, mens Christensen hævdede nødvendigheden i en institutionel kobling mellem sagkundskab og folkestyre.

FASCISME OG DIKTATUR

Samtidig med parlamentarismekritikken, finder man i *Skatteborgeren* en tilsyneladende fascination af såvel fascismen og den stærke mand. Årtiet igennem finder man i *Skatteborgeren* reklamer for en bog om Mussolini. Arthur Christensen

⁵² Dog skulle der være en række udviklede foranstaltninger, der forhindrede det stemmespild, spærregrænsen ville afstedkomme.

⁵³ Christensen: *Folkestyrets Fremtid*, s. 105-121.

⁵⁴ Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen: *Sociale brydninger 1914-1939*, Kbh: Gyldendal 1980, s. 299-312.

skelede eksplicit til korporatismen, der associeredes til fascismen. Berlin afviste den, men opfattede lejlighedsvis fascismen som et parallelfænomen til den danske skatteborgerbevægelse, idet også fascismen var et resultat af den "vidt udbredte Skuffelse ved det parlamentariske Styre".⁵⁵ Ingen af dem lagde dog op til, at fascismen var en farbar vej i dansk sammenhæng.⁵⁶ Hvordan skal vi forstå den tilsyneladende højrekonservative fascination af fascismen?

Der er grundlæggende ideologiske forskelle mellem højrekonservatismen og fascismen. Fascismen er en revolutionær ideologi med udgangspunkt i en såkaldt 'palingenetisk' genfødselsmyte, der betoner behovet for en radikal nyskabelse af samfundet gennem en masserevolution fra bunden. Som sådan var den grundlæggende anti-konservativ.⁵⁷ Fascismen idoliserede massen, højrekonservatismen frygtede den, og i modsætning til fascismen var højrekonservatismen motiveret af opfattelsen af forandringer som risikofyldte og potentielt anomiske. Derfor ser vi også ved en lejlighed Knud Berlin formane, at parlamentarismen ikke måtte opgive ævred, da man jo ikke kunne vide, hvilken regeringsform der ville komme i stedet for.⁵⁸ Det var fascinationen af handlekraft og store skikkelser, der kunne sikre orden, som var drivkraft for den positive opfattelse af Mussolini. Det var med andre ord mere diktatoren Mussolini end fascistens Mussolini, der aftvang højrekonservativ beundring.

Denne umiddelbart positive opfattelse af diktaturet leder hen til spørgsmålet om diktaturbegrebet i højrekonservatismen, som introduceredes i artiklens indledning. I en tidligere omtalt artikel, hvor en af *Skatteborgerens* læsere egentlig forsvarede parlamentarismen, forekommer denne betragtning: "Selve Parlamentarismen er i og for sig god nok, om end vi paa ingen Maade skulde benægte, at et rask lille Diktatur i nogen Tid herhjemme vilde være formaalstjenligt."⁵⁹ Her kombineredes forsvaret for parlamentarismen med en tilkendegivelse for diktaturet. Paradokset lader sig forstå gennem højrekonservatismens særlige opfattelse af diktaturet. For højrekonservatismen var diktaturet en mulighed, men ikke nødvendigvis ønskværdigt, og som vi møder det i 1920'erne, betegner det højrekonservative diktaturbegreb noget provisorisk og restorativt. Det var en klassisk forestilling om diktaturet, der kendtes fra det gamle Rom, hvor idealet var Cincin-

⁵⁵ *Skatteborgeren* nr. 15 1926, s. 173.

⁵⁶ Arthur Christensen understreger da også, at korporatismen har dybere rødder end fascismen, hvilket er en overset pointe. Der er dog næppe tvivl om, at fascistens genoptagelse af tanken har re-aktualiseret den for konservative kritikere af den bestående parlamentarisme.

⁵⁷ Griffin: *The Nature*, s. 49; Anti-konservatismen var et ideologisk træk. For det komplicerede historiske forhold mellem konservative og fascistiske bevægelser se Martin Blinkhorn (red.): *Fascists and Conservatives*. London: Unwyn Hyman 1990.

⁵⁸ *Skatteborgeren* nr. 13 1926, s. 137.

⁵⁹ *Skatteborgeren* nr. 16 1926, s. 195.

natus, der gjorde sit for derefter at vende tilbage til ploven.⁶⁰ Det var ikke som hos fascisterne en idealtilstand, men en samfundsmæssig nødforanstaltning; en situation, der i virkeligheden helst skulle undgås, fordi diktaturet også betød en indskrænkning af den borgerlige frihed, som højrekonservatismen ville værne. Det var i lyset heraf, at Knud Berlin omtalte parlamentarismens sammenbrud som en naturkatastrofe, man måtte berede sig på; det vil sige imødegå ved betimelige reformer, før systemet brød sammen af sig selv, og yderligtgående kræfter tog sagen i egen hånd, sådan som det var sket så mange steder i Europa.⁶¹

Opfattelsen blev udfoldet i Knud Berlins *Rigsdagen og Grundloven*, hvor han kritiserede parlamentarismens iboende risiko for at slå over i sin egen modsætning: Et diktatur, der ikke ville være provisorisk men blivende og repressivt. Han tog udgangspunkt i situationen under Første Verdenskrig, hvor man i mange lande havde indført konstitutionelle fuldmagtslove, der gav regeringen udvidede beføjelser i den særlige situation. Dette gjorde sig naturligvis mest udpræget gældende i de krigsførende lande, men også neutrale lande så sig nødsaget til under de vanskelige omstændigheder at gøre undtagelser fra normal parlamentarisk praksis. Disse fuldmagtslove betegnede Knud Berlin som 'diktatoriske fuldmagtslove', fordi de i reglen overførte lovgivningskompetence fra parlamentet til regeringen, og han tolkede dem som et resultat af, at det rene parlamentariske styre i de krigsførende lande havde vist sig ude af stand "til at bestaa den svære Belastningsprøve, som det pludseligt udsattes for". Fuldmagtslovene rejste ifølge Berlin en række spørgsmål, der ikke bare havde teoretisk juridisk men også praktisk relevans, idet efterkrigstidens mange kriser og de mange eksempler på nye fuldmagtslove i samme periode understregede, at undtagelsessituationer ikke ville være undtagelsen, men reglen i efterkrigstiden. Det kunne altså ventes, at parlamentarismen jævnlige ville bemyndige diktatoriske foranstaltninger.⁶² Spørgsmålet havde særlig relevans, fordi også Danmark havde haft sine fuldmagtslove, idet regeringen gennem Loven af 7. August 1914 fik vidtgående kompetencer til at regulere den danske økonomi med særlig henblik på prisfastsættelsen. August-loven var tænkt som midlertidig, men var tidsubestemt og blev først med en del besvær afskaffet som følge af statslånskrisen i 1919.⁶³

For Berlin var det afgørende spørgsmål nu, hvordan Grundloven stillede sig til sådanne tidsubestemte fuldmagtslove. Kunne man overhovedet på konstitutionel grund vedtage sådanne? Hans svar var et klart nej. For tidsubestemte fuldmagtslove satte Rigsdagen ud af funktion ved at give regeringen carte blanche til en ret vidtgående regulering uden om Rigsdagen, hvormed man ifølge Berlin havde fjer-

⁶⁰ Se f.eks. Bjarne Søndergaard Bendtsen: "Povl Drachmanns roman Diktatur" i Thomas W. Fris og Kristine Midtgaard (red.): *Diktatur og Demokrati*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2010, s.180-205, s. 194.

⁶¹ Berlin: *Folketingsparlamentarismens*, s. 5.

⁶² Knud Berlin: *Rigsdagen og Grundloven*, Kbh.: Dansk Skatteborgerforening 1928, s. 3.

⁶³ Rasmussen: *Statslånskrisen*, s. 100.

net den garanti for "Borgernes Frihed og Ejendom, som det i hvert fald oprindeligt var Meningen, at den af Folket valgte Rigsdag skulde afgive".⁶⁴ Augustlovene var altså grundlovsstridige, men samtidig var de i praksis blevet accepteret, idet hverken Rigsdag eller højesteret var skredet ind. Det betød med andre ord, at der hermed var skabt præcedens for, at et Rigsdagsflertal gennem almindelig lov kunne tilside-sætte Grundloven og lovgive på egen hånd i et endog meget vidtgående omfang, der endog overskred det, som var hjemlet i den forkætrede provisorieparagraf, som i 1866-grundloven havde udgjort det juridiske grundlag for Estrups regime.

Berlin så i denne udvikling vejen beredt for parlamentarismens endelige ud-artning: "... med et Regeringsflertal i begge Ting vil ingen Hindring kunne møde et nyt Krav om en lignende diktatorisk Fuldmagt, hvis en saadan virkelig, støttet på Krigstidens Praksis, kan antages grundlovmæssigt at kunne gives ved simpel Lov",⁶⁵ og således var vejen åben fra parlamentarisme til et regeringsdiktatur, der oven i købet ville være baseret på partivæsenet. Det må formodes, at Berlin her særligt frygtede et diktatur af socialdemokratisk tilsnit, som ville trampe den borgerlige frihed under fode. Et sådant diktatur var ikke som det højrekonservative et restorativt provisorium, men en ny, varig tilstand, hvor ét parti gennem dets beherskelse af de irrationelle masser ville monopolisere magten. Bekymringen, der gav liv og kraft til parlamentarismekritikken, var altså, at parlamentarismen i praksis var i skred, at den allerede havde udartet sig, og at den ville udarte sig yderligere. Skatteborgerforeningens og den radikale højrekonservatismes svar herpå var ikke et fascistisk inspireret diktatur, men snarere et konstitutionelt funderet elitestyre, der begrænsede den lige og almindelige valgrets herredømme ved at gøre regeringsmagten uafhængig af Rigsdagens flertal. Det pegede mest af alt i retning af det gamle Højres konstitutionelt funderede kamp mod folketingsparlamentarismen, og Knud Berlins virke kan i den forstand forstås i forlængelse af traditionen efter rækken af Højre-jurister som Matzen, Goos og Nellemann, der alle med henvisning til den skrevne forfatning holdt parlamentarismen stangen og legitimerede Estrups provisorier og kongens ret til at udvælge sine ministre med henvisning til den givne, bestående konstitution.⁶⁶

LOVEN OG NOMOS

Ovenstående understreger Skatteborgerforeningens karakter af bagudskuende højrekonservativ bevægelse. Skatteborgerforeningen forstod sig ikke som forkæmper for noget nyt, men netop som kæmpende imod det nye. For slægten af Højre-jurister og efternøleren Knud Berlin var den skrevne forfatning den sikre grund; her var der noget givent og stabilt, hvorfra man kunne bekæmpe eller i det

⁶⁴ Berlin: *Rigsdagen*, s. 5.

⁶⁵ Berlin: *Rigsdagen*, s. 4.

⁶⁶ Troels Fink: *Estruptidens politiske historie 1875-1894*, Odense: Odense Universitetsforlag 1986: b. 1, s. 130ff.

mindste konfrontere en udvikling, der opfattedes som unaturlig og faretruende. Således slog Knud Berlin i *Rigsdagen og Grundloven* en afgørende og afslørende spænding mellem lov og politik fast: "Grundloven skal holdes først og fremmest af selve Lovgiverne, naar de giver Love for andre, og dette Baand på deres egen Handlefrihed har Lovgiverne til alle Tider haft mere vanskeligt ved at forsone sig ved".⁶⁷ Udsagnet var som et ekko af Edvard Brandes' mundheld "Lov er Lov, og Lov skal holdes", som Berlin da også refererede til. Her var ikke tale om en banal truisme, men en henvisning til, at loven, fordi den var lov, satte grænser for politik. Modsætningen mellem lov og politik etablerede en asymmetrisk relation begreberne imellem, hvor loven blev et udtryk for nomos, mens politikken opfattedes som en anomisk kraft, der ville overskride grænser og sprænge former. Der var altså grundlæggende tale om et modsætningsforhold mellem på den ene side politik som lovgivning og på den anden side nomos som den givne lov, for i et højrekonservativt perspektiv måtte politikken som en stadig lovgivning relativere lovens karakter af nomos, gøre det givne og naturlige til noget, der kunne diskuteres og forandres. I sidste ende frygtede man, at politikken, hvor den ikke holdtes fast ved en lov, der refererede tilbage til en 'naturlig orden', suverænt ville sætte sine egne grænser og dermed trænge ind i stadig flere i udgangspunktet apolitiske sfærer.

Det er klart, at der til grund for denne tænkning ligger en særlig normativ opfattelse af, hvad loven er og bør være, der afspejler et forsøg på at hævde positiv lov som udtryk for nomos. Positiv lov er med en formulering 'fastfrosset politik', et udtryk for det allerede givne og i videre forstand for erfaringsrummet, idet en konkret lov kan siges at være et udtryk for samfundet og statens inkorporation af historisk erfaring i sit normative grundlag. Men den positive lov kan kun opretholde denne nomiske funktion for så vidt, at den er nogenlunde stabil, og kun som udtryk for nomos kan den forstås som et værn mod anomien. Loven skulle sætte grænser. Derfor har man også gennem historien set utallige forsøg på at forankre loven i en metafysisk sfære, hinsides grænserne for menneskelig handlings rækkevidde. Den i det 19. århundrede endnu fremtrædende fundering af positiv lov i naturretten afspejler et sådant forsøg på at sikre lovens nomiske funktion ved at referere til et før-politisk grundlag for loven.⁶⁸ På dette punkt træder højrekonservatismen tydeligt frem som en ætling af det 19. århundrede i forhold til den samtidige radikalkonservatisme og fascismes forsøg på at hævde det politiskes forrang frem for den givne lov.⁶⁹

⁶⁷ Berlin: *Rigsdagen*, s. 1.

⁶⁸ Om særligt Goos' retsfilosofiske ansats, se Ditlev Tamm: *Retshistorie*, Kbh.: DJØF Forlaget 2002, s. 327 ff; Et sent, men særligt prægnant udslag af et konservativt forsøg på at fundere loven i en før-politisk naturret er den indflydelsesrige jurist Frederik Vinding Kruses arbejder om ejendomsretten, se Carl Henrik Koch: *Dansk filosofi i positivismens tidsalder*, Kbh.: Gyldendal 2004, s. 253ff.

⁶⁹ Se f.eks. Søren Hviid Pedersen: *Carl Schmitt*, Kbh: DJØF 2011, s. 20-30.

I førkrigstidens politiske orden, hvor statens indblanding i samfundslivet var relativt begrænset, var der i mindre grad potentiale for konflikt mellem lov og lovgivning. Lovens og værdiernes fasthed var en konkret erfaring, hvor det for mellemkrigstidens menneske til gengæld blev en erfaring, at de faste værdier blev flydende. Krigstidens regulerede økonomi affødte en ny måde at tænke politikens rolle i forhold til samfundet, hvor den, som det paradigmatisk kom til udtryk i Ove Rodes Gimle-tale, fik tildelt rollen som en aktivt samfundsforandrende kraft. For den højrekonservatisme, der havde rod i førkrigstidens socio-politiske virkelighed betød det, at der opstod et modsætningsforhold mellem loven som det givne og politik som lovgivning. Man finder endog dette eksplicit udtrykt i *Skatteborgeren*, hvor forfatteren Harald Tandrup skrev: "... Love vokser frem i et Folks Opfattelse af Ret og Uret, man kan udpege dem og nedskrive dem, men de kan ikke laves ad kunstig Vej".⁷⁰ Tandrup udtrykte her modsætningen mellem det organiske og det konstruerede, mellem konservatismens '*wachsen*' og modernitetens '*machen*' for at bruge historikeren Martin Greifenhagens distinktion. Nomos er her det organiske; den egentlige lov vokser frem af folket, mens den moderne lovgivning er konstrueret og derfor essentielt anomisk. Det var udtryk for den samme kritik, når Arthur Christensen kaldte parlamentet for den evigt kværnende lovmølle, og forbandt dette med ufriheden som parlamentarismens inderste princip.⁷¹ Her finder vi altså kernen i den højrekonservative parlamentarismekritik. I modsætning til hvad man kunne tro ud fra parlamentarismekritikkens hyppige konstatering af parlamentarismens manglende evne til at imødegå samfundets problemer, skyldtes den højrekonservative skepsis over for parlamentarismen ikke så meget systemets afmagt, men som frygten for det moderne parlamentariske (masse)demokratis almagt.

Højrekonservatismen var ikke bare et forsvar for *status quo*. For samtiden var en situation, hvor det givne var under pres, og det naturlige i opløsning. Det var førkrigstidens verden, som højrekonservatismen ønskede at bevare og restaurere. Derfor skal højrekonservatismen også forstås i lyset af denne krigs enorme konsekvenser, der på mange virkede opbrydende og uoverskuelige, og dannede baggrund for den søgen efter fast grund under fødderne, som kendetegnede mellemkrigstiden som sådan. Den gamle, højrekonservative landstingsmand Julius Schovelin udtrykte opbrudsstemningen i et værk om Grosserer-Societetet fra 1917, der indledtes med følgende betragtning: "Verden er af Lave – alle hidtidige Begreber og Forestillinger, ja den hele Kultur er kastet i en uhyre Smeltedigel, og selv de mest Fremsynede aner knapt, hvad der kan komme ud deraf."⁷² Smeltediglen betød de faste formers ophør, enden på de solide værdier, som trods alt havde

⁷⁰ *Skatteborgeren* nr. 3 1925, s. 33.

⁷¹ Christensen: *Folkestyrets*, s. 28.

⁷² Julius Schovelin: *Fra Kongegunst til Selvstyre*, Kbh.: Grosserer-Societetets Komite 1917, forord: i.

præget verden før krigen, og for mange syntes den nye tid kun at sætte usikkerhed i stedet for. Det var en tid, hvor der blev støbt nye livsanskuelser i bly og blæk. Men højrekonservatismens livsanskuelse var solidt funderet i verden af i går.⁷³ Den stod i valget mellem resignationen og reaktionen. Resignationen kunne betyde opgivelse, men også et pragmatisk, taktisk tilbagemag.⁷⁴ En anden mulighed var reaktionen, den aktive kamp mod anomien. Dette forekom ikke så futilt, som det kunne synes for eftertiden. Endnu i 1920'erne var det ikke givet, at førkrigstidens verden for altid var tabt. Måske var det samtiden, der var en anomali? Endnu den økonomiske politiks gennemgående liberale tendens pegede i retning af en sådan opfattelse.⁷⁵ Det var i lyset af en sådan overbevisning, at Knud Berlin forstod Skatteborgerforeningens rolle: "Vor Forening... har vist sig at være et ægtefødt Barn af Tiden, født netop i det rette Øjeblik og Led af en næsten hele Europa, ja næsten hele Verden omspændende Bevægelse hen imod sundere Forhold efter Verdenskrigens og den forvirrede, opløsende Efterkrigstids frygteligt Mareridt."⁷⁶ De sunde forhold var den verden, som var blevet rystet ved tordenen i syd, og karakteristisk for det bagudskuende i højrekonservatismen talte Knud Berlin da også om at "[vende] tilbage mod normale Tiders Orden, Arbejde og Sparsommelighed..."⁷⁷ og om at det var foreningens mål at stemme ryggen mod udviklingen.⁷⁸ De højrekonservative i Skatteborgerforeningen accepterede ikke den tolkning, at krigen var et brud og efterkrigstiden i radikal forstand en anden tid. Grundlæggende var alt som det plejede – kun var den sunde udvikling og den naturlige orden momentant sat ud af kraft. Set fra det perspektiv varslede efterkrigstiden ikke en ny ordens frembrud, men afslørede sig blot som et syndigt rod, der med fornuft og fastholden véd det borgerlige samfunds fundamentale værdier snart kunne ryddes op i. På den måde var bevægelsen, selvom dens livssyn var bundet til, hvad vi i dag ved, var et tilbagelagt stadie, en ganske tidstypisk forseelse. For denne søgen tilbage mod normaliteten gjorde sig gældende overalt i den vestlige verden.

Alene derfor er højrekonservatismen relevant at beskæftige sig med. Den er et eksempel på, hvad historieteoretikere har kaldt det usamtidiges samtidighed. Herhjemme gav den sig politisk udslag i Madsen-Mygdals udprægede liberalistiske Venstre-regering, og nok kender vi i Danmark tiden som 'liberalismens svanesang', men Venstres forvandling til et ensidigt liberalistisk parti skal forstås som partiets overgang til en grundlæggende set højrekonservativ agrar-position, en reaktion på den sociale uro, politikken nye rolle og socialismens samt arbejderklassens fremmarch. 1920'erne karakteriseres da også i Brian Girvins *The Right*

⁷³ Se særligt: Ernst Frandsen: *Aargangen der maatte snuble i Starten*, Kbh.: Gyldendal 1943, s. 172ff.

⁷⁴ Eksempelvis den nykonservative Karl Bøgholms kritik i *Det Nye Danmark* 1928, s. 449.

⁷⁵ Brian Girvin: *The Right in the Twentieth Century*; London: Pinter Publishers 1994, s. 74.

⁷⁶ *Skatteborgeren* nr. 26 1927, s. 351.

⁷⁷ *Skatteborgeren* nr. 26 1927, s. 352.

⁷⁸ *Skatteborgeren* nr. 26 1927, s. 352.

in the Twentieth Century, som et udpræget konservativt årti, fordi årtiets politiske bestræbelser i vidt omfang gik på at komme "back to normalcy" som den konservative, republikanske præsident Warren Harding formulerede det med et udtryk, som minder påfaldende om Knud Berlins formulering.⁷⁹

Tilbage til normaliteten og tilbage til *nomos*. Dette var ønsket. For at realisere det måtte der tages op opgør med lovgivningens forsøg på at ændre på det givne. Det betød for nogle højrekonservative et opgør med parlamentarismen, og det betød også, at en position, der opfattede sig selv som moderat kunne løbe ud i en naiv tro på det restorative diktatur, som gjorde den blind for, at det slet ikke var givet, at Cincinnatus ville vende tilbage til ploven efter endt gerning.

CHRISTIAN EGANDER SKOV

PH.D.-STIPENDIAT

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND

AARHUS UNIVERSITET

HISCHS@HUM.AU.DK

ABSTRACT

On the basis of the critique of parliamentarianism in *Dansk Skatteborgerforening* in the 1920's the article investigates the widespread critique of parliamentarianism on the conservative right. Through this the specific ideological position of the conservative right is characterized. Hitherto this has not been done, though the position was the most important opposition to the narrative of conservative modernization. Through an approach informed by *Begriffsgeschichte* the complex relation between the concepts of democracy and parliamentarianism is shown, as well as the significance of the pejorative concept of 'party' for the attitude towards parliamentarianism.

The concrete proposals of the conservative right for the abolishment of parliamentarianism don't entail a dictatorship, but reflect a fear of the mass, which they try to deal with by constitutional means. The concept of dictatorship on the conservative rights points to the defence of *nomos* within the position and the wish to maintain the nomic function of positive law. This again stresses the dependence of the critique of parliamentarianism on a negative conceptualization of politics as such and the fear of the power of the system rather than of its inability to act.

⁷⁹ Girvin: *The right*, s. 69.